

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

EKONOMİK BÜYÜME, CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Nuh Ekrem YILDIRIM

Öğr. Gör. Dr. Akdeniz Üniversitesi,
Korkuteli MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
nuhekremyildirim@hotmail.com
ID :0000-0003-3969-9130

Atıf / Citation: Yıldırım, N. E. (2024). Ekonomik büyüme, cari açık ve bütçe açığı arasındaki ilişkiler: Türkiye örneğinde Johansen eşbütünleşme analizi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 13(2), 556-572.

[doi https://doi.org/10.54282/inijoss.1526521](https://doi.org/10.54282/inijoss.1526521)

Öz

Bir ülkenin önemli ekonomik performans göstergelerinden birisi olan cari işlemler hesabı, ekonomik ve siyasi çevreler tarafından takip edilmektedir. 1980'ler sonrasında sermaye hareketlerinin yaygınlaşmasıyla cari açık kavramı, ülkelerde temel problemler arasında yer almıştır. Ülkelerin belirli bir dönemdeki diğer ülkelerle olan mali ve ekonomik ilişkileri dış ödemeler bilançosu ismi verilen bir tabloda izlenir ve cari işlemler dengesi de bu tablonun alt kalemini oluşturmaktadır. Cari işlemler açığı, bir ülkenin dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerini ortaya koymakta ve bu cari açığın azaltılması için ülkelere önemli görevler düşmektedir. Cari açığın uzun dönemde borçlarla kapatılma gayreti ülkelerin gelecek nesillerinin ekonomik refahına ciddi zararlar vermektedir. Bir ülkenin ekonomik olarak büyümesi için, cari açığın sürdürülebilir seviyede olması önemlidir. Son yıllarda cari açık ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve Türkiye'de en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Bu çalışmanın amacı, 2002-2021 zaman aralığında Türkiye'nin ekonomik büyüme, cari açık ve bütçe açığı yıllık verileri arasındaki uzun vadeli ilişkileri eşbütünleşme metodolojisi ile incelemektir. Johansen eşbütünleşme analizi bulgularına göre cari işlemler açığındaki %1'lik bir artış, GSYH'yi yaklaşık olarak %0.59 azaltmakta; bütçe açığındaki %1'lik bir artış ise GSYH'yi yaklaşık olarak %1.68 oranında artırmaktadır. Hata düzeltme katsayısı ise dengeye uyarlanma sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini, ayrıca denge ilişkisinden sapmaların bir dönemden daha kısa bir dönemde tekrar durağan bir sürece yaklaştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Cari İşlemler Açığı, Bütçe Dengesi, Türkiye, Eşbütünleşme Analizi.

RELATIONS BETWEEN ECONOMIC GROWTH, CURRENT ACCOUNT DEFICIT AND BUDGET DEFICIT: A JOHANSEN COINTEGRATION ANALYSIS IN THE CASE OF TURKIYE

Abstract

The current account, which is one of the key indicators of a country's economic performance, is closely monitored by economic and political circles. With the spread of capital accounts after the 1980s, the concept of current account deficit has remained one of the main problems in countries. The financial and economic relations of countries with other countries during a specific period are tracked in a table called the balance of payments, and the current account balance is a sub-item of this table. The current account deficit reveals a country's economic relations with the external world, and it is crucial for countries to take significant steps to reduce this deficit. The effort to cover the current account deficit with debt in the long term causes serious harm to the economic welfare of future generations. For a country to grow economically, it is important that the current account deficit remains at a sustainable level. In recent years, many studies have been conducted on the current account deficit, and it has been one of the most debated topics in Türkiye. The purpose of this study is to examine the long-term relationships between Türkiye's annual data on economic growth, current account deficit and budget deficit over the period from 2002 to 2021 using the cointegration methodology. According to the Johansen cointegration analysis findings, 1% increase in the current account deficit reduces the GDP by approximately 0.59%; 1% increase in the budget deficit increases the GDP by approximately 1.68%. The error correction coefficient, on the other hand, shows that the process of adapting to the equilibrium occurs rapidly, and that the deviations from the equilibrium relationship converge again a stationary process in a shorter period than one period.

Keywords: Economic Growth, Current Account Deficit, Budget Balance, Türkiye, Cointegration Analysis.

GİRİŞ

1980'ler sonrasında özellikle küreselleşmenin etkisiyle sermaye hareketlerinde hızlanma olmuş, ekonomilerde para girişlerine bağlı olarak krizler ve ekonomik problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Cari açık problemi de, ülkelerde büyük ilgi gören temel makroekonomik problemler arasında yer almış ve ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir. Kısa ve uzun vadede ülkeler açısından risk teşkil eden cari açığın kapatılması / azaltılması için ülkelere önemli görevler düşmekte ve optimal kararlar alınmasını gerektirmektedir. Uzun bir süre kapatılmayan cari açıklar, ilgili ülkenin refah seviyesinin azalmasına neden olmaktadır.

Ülkelerin belirli bir dönemdeki diğer ülkelerle olan mali ve ekonomik ilişkileri dış ödemeler bilançosu ismi verilen bir tabloda izlenmekte ve cari işlemler dengesi de bu tablonun alt kalemini oluşturmaktadır. Cari açık olarak da isimlendirilen cari işlemler açığı, bir ülkenin dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bir ülkenin ekonomik olarak büyüebilmesi için cari açığın sürdürülebilirliği de önemlidir. Cari açık / GSMH oranı ne kadar düşükse, cari açık o ölçüde sürdürülebilir orandadır ve ilgili ülkede makroekonomik istikrarının sağlanması kolaylaşmaktadır. Özellikle uzun dönemde ülkelerde çözüm bekleyen konuların başında gelen cari açık kavramı, ülkelerin gelecek nesillere refah seviyesi daha yüksek bir ortam bırakması açısından da ayrıca önemlidir.

Bu çalışmada, birinci bölümde cari açık kavramına ve sürdürülebilirliğine, ikinci bölümde ilgili literatür taramasına yer verilecek, üçüncü bölümde ise ekonometrik bir model kurularak analiz sonuçları yorumlanacaktır.

1. CARİ AÇIK KAVRAMI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Kamusal ihtiyaçların artmasına bağlı olarak, devletler birçok görev üstlenmek zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda ekonomik büyüme ve kalkınma ülkeler açısından büyük önem taşımaya başlamıştır. Ekonomik büyüme, genelde milli gelirin zaman içinde artışını

ifade etmektedir. Başka bir tanımlamaya göre ekonomik büyüme, ekonomik yapıda nicelik ve nitelik itibarıyla yığılımlı değişme ve gelişme olarak tanımlanmaktadır. Büyüme hızı, kişi başına düşen milli gelirden her yıl meydana gelen nispi artış olarak isimlendirilir. Bu açıdan, ekonomik büyüme sürekli olarak gündemde kalmakta ve büyüme modelleri ortaya atılmaktadır (Demircan, 2003: 97-98).

Ekonomik büyüme teorilerini, dışsal ekonomik büyüme teorileri ve içsel ekonomik büyüme teorileri olmak üzere iki temel teori oluşturmaktadır. Dışsal ekonomik büyüme teorilerine göre; tasarruf ve sermaye birikimi ekonomik büyümenin önemli belirleyicileridir, uzun dönemde ekonomik büyümenin temel kaynağını teknoloji oluşturmaktadır. Teknoloji ise uzun dönemde dışsal bir değişken olarak tanımlanmakta ancak uzun dönemde ekonomik büyüme yeterince açıklanamamaktadır. Dışsal ekonomik büyüme teorilerinin eksikliklerinin giderilmesine yönelik içsel ekonomik büyüme teorileri ortaya atılmıştır. İçsel ekonomik büyüme teorilerinde ise, fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermaye de önem verilmiştir. Beşeri sermaye, teknolojik altyapı ve AR-GE çalışmalarına zemin hazırlamaktadır (Özel, 2012: 70).

Açık ekonomiler dış ticaretin canlı olduğu ve uluslararası ekonomik ilişkilerin daha yoğun olduğu ekonomilerdir. Kapalı ekonomi ise dış ticaretin ekonomi üzerinde sınırlı olduğu ekonomi olarak tanımlanmaktadır (İzgi ve Kök, 2023: 319). Açık ve kapalı ekonomilerin temel farklılıklarından birisi, açık ekonomilerin dünyanın geri kalanından kaynakları ödünç alabilmesi veya yurtdışına ödünç verebilmesidir. Geçici gelir açığı olan bir ekonomi, yabancılardan alınan kredilerin yardımıyla, keskin bir tüketim ve yatırım inşasından kaçınabilir. Benzer şekilde, bol miktarda kaynak birikimi olan bir ülke, yurtdışında verimli yatırım projelerine borç verebilir veya bu projelere katılabilir. Kaynak değiş tokuşuna zamanlar arası ticaret (intertemporal trade) ismi verilir (Obstfeld ve Rogoff, 1996: 3). Küreselleşmenin de etkisiyle oluşan sermaye hareketleri zamanlar arası ticarete yeni bir boyut ve ivme kazandırmıştır.

Ülkelerin belirli dönemdeki dış dünya ile olan bu mali ve ekonomik ilişkileri, dış ödemeler bilançosu adı verilen bir tabloda izlenir. Genel olarak ödemeler bilançosunun fazla veya açık vermesi, ilgili ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşmeye veya bozulmaya işaret eder ve ayrıca ülkenin uluslararası arenadaki ekonomik itibarını gösterir. Klasik olarak ödemeler bilançosu(dengesi); cari işlemler dengesi, sermaye hareketleri dengesi, rezerv hareketleri, net hata ve noksan olmak üzere dört ana kalemden oluşmaktadır. Cari işlemler dengesi (hesabı), ayrıca cari denge olarak tanımlanmakta olup; hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), dış ticaret, yatırım (net faktör) gelirleri ve cari transferler dengelerinin toplamından oluşmaktadır (Kaya, 2016: 52).

Kavramsal olarak ödemeler dengesi hesaplarının toplamı aşağıda görüldüğü üzere, sıfır olmalıdır:

$$\text{Cari İşlemler Dengesi} + \text{Sermaye İşlemleri Dengesi} = 0.$$

Eşitlik gereğince; bir ülkenin cari hesabı açık verdiğinde, sermaye hesabı aynı anda fazla vermelidir (Holman, 2001: 8).

Bir ülkenin cari işlemlerden elde ettiği gelir, cari işlemler için yapmış olduğu giderleri aşarsa cari işlemler fazlası (cari fazla), giderler gelirleri aşarsa cari işlemler açığı (cari açık) ortaya çıkar. Cari açığın ortaya çıkması durumunda, ülke yurtdışına giren dövizden daha fazlasını yurtdışına göndermiş olacağından, ilgili cari açık yurtdışından borçlanma veya yurtiçi varlıkların satılması yoluyla kapanır (Türkey, 2013: 254). Bu duruma uzun süredir maruz kalan bir ülkenin gelecek nesillerinin refah seviyesinin düşmesi ile karşılaşabileceği kaçınılmazdır.

Cari açığın bütçe açığı ile olan ilişkisi de şu şekilde yazılabilir:

$$CA = SP_{vt} - I - (G - T).$$

Eşitlikte yer alan; CA: Cari Açık, SPvt: Özel Tasarruflar, I: Yatırımlar, G: Kamu Alımları, T: Devletin Hanehalkı Firmalarından Topladığı Doğrudan Vergilerdir. Kamu açığı, G-T eşitliğinden ortaya çıkmaktadır. Eğer kamu açığındaki artış ulusal tasarrufları azaltırsa, kamu açığındaki artış cari açığı artıracaktır. Cari vergiler sabit tutulursa ve SPvt sabit kalırsa kamu alımlarındaki geçici artış, cari hesabı olumlu etkileyen kamu açığını (G-T) artıracaktır. Bu şekilde artan kamu alımlarından kaynaklanan bir kamu açığı, ülkelerin cari fazlasını artırır veya cari açığını genişletir. Bütçe açığı ve cari işlemler açığındaki yukarı yönlü kayma, ikiz açık olgusunun özelliği olabilir. Bütçe açığının olumlu yönde etkilenmesine yol açabilecek bir özellik de, faiz oranlarıdır. Faiz oranlarındaki yukarı yönlü hareket, yerli para birimine olan talebin artmasına bağlı olarak yurtdışından yatırımları cezbetmekte, paranın değerinin artırmakta (pahalı ihracat-ucuz ithalat) ve ekonomide açığa neden olmaktadır. Ayrıca, bütçe açığı ile cari açık arasında başka bir bağlantı da vardır. Bütçe açığındaki artış nedeniyle hükümet borçlanmayı artıracak, bu durum faiz oranlarını yükseltecek ve yabancı sermaye girişini artıracaktır. Bu durum, daha ucuz ithalat ve daha pahalı ihracat ile sonuçlanıp mal ticareti açığına yol açacaktır (Banday ve Aneja, 2016: 241-242). Ülkeler açısından cari açığın sürdürülebilirliği risk altına girmiş olacaktır.

Bütçe harcamalarının bütçe gelirlerini aştığı durumlarda ortaya çıkan bütçe açığı, hükümetlerin parasal finansmanı veya borçlanma yoluyla kapatılmaktadır. Bütçe açıkları kontrol edilemediğinde borç artışına neden olmakta ve ekonomiyi krize sürüklemektedir (İpek ve Akar, 2016: 169). Bütçe açıklarına ilişkin iktisadi yaklaşımlar farklılık göstermekte, bu noktada klasik ve keynesyen yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Klasik iktisat yaklaşımında denk bütçe anlayışı savunulmaktadır. Keynesyen iktisat yaklaşımında ise bütçe açığının talep yönetiminin bir parçası olarak kullanılmasına izin verilmekte, durgunluk döneminde devlet bütçesinin açık vermesi, genişleme döneminde fazla vermesi kabul edilmektedir (Karaş, 2023: 551). Dolayısıyla keynesyen yaklaşımda bütçe, konjonktüre göre mali bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bütçe açığının sürdürülebilmesini ölçmek amacıyla dönemler arası borçlanma kısıtı, muhasebe yaklaşımı ve sürdürülebilirlik göstergeleri olmak üzere üç yaygın yaklaşım kullanılmaktadır. Bu üç yaklaşım içerisinde literatürde genel kabul görmüş yaklaşım ise, dönemler arası borçlanma kısıtıdır. Genel olarak dönemler arası borçlanma kısıtında, borcun borç ile kapatılması mümkün olmamakta ve bu nedenle kamu gelirleri fazlası oluşturulması önem kazanmaktadır. Bu yaklaşımda bütçe açıkları uzun dönemde sürdürülebilir olmakta, koşul sağlanmadığı takdirde bütçe açıkları sürdürülebilir olmaktan uzak kalmaktadır (Çukurçayır, 2016: 3-4).

Bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkiye dair iki temel görüş söz konusudur. Bu görüşlerden birincisi Keynesyen görüş olup; kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak oluşan bütçe açığı, cari işlemler dengesini etkilemektedir. İkinci görüş ise; vergi indirimini nedeniyle bütçe açığının cari işlemler dengesi üzerinde bir etkisinin olmadığını ileri süren Ricardocu Eşitlik Hipotezidir (Ay vd., 2004: 76).

Cari işlemler hesabı, bir ülkenin ekonomik performansını göstermesi açısından yatırımcılar ve politika yapımcılar için önemli bir göstergedir. Cari hesaptaki geçici dengesizlikler daha az sorun teşkil ederken, kalıcı ve büyük cari açıklar bir ekonomi için ciddi sorunlar teşkil edebilir ve bir politika tepkisi gerektirebilir. Uzun dönemde cari açıklar gelecek nesillere aşırı bir yük getirirken daha büyük borcun birikmesi artan faiz ödemeleri anlamına gelir ve dolayısıyla daha düşük yaşam standartına yol açar. Oluşan açıklar, devalüasyon ve daha sıkı bir makroekonomik politikalar gerektiren makroekonomik dengesizliğin bir sinyalini verirler. Büyük dış dengesizliklerin genellikle para krizlerinin yayılmasında önemli bir rol oynadığı varsayılır. Örneğin: 1980'lerin başında Meksika ve Şili'deki para krizleri, 1980'lerin sonunda Birleşik Krallık ve İskandinav ülkeleri, 1990'ların ortası Meksika ve Arjantin, 1990'ların sonunda Doğu Asya ülkelerindeki krizler büyük ve kalıcı cari işlemler açıkları ile ilişkilidir (Baharumshah vd., 2003: 466).

Özellikle 1980'ler sonrası finansal hareketlerin serbestleşmesiyle birlikte cari açık kavramı, ön plana çıkmaya başlamış 1990'lardan sonra da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı konusu tartışılmaya başlamıştır. Mali serbestliğin artış gösterdiği bu dönemde yüksek sermaye hareketleri girişi gerçekleşmiş, ABD başta olmak üzere birçok ülkede küresel cari açığın artması ile ekonomik istikrara ilişkin kaygılar ortaya çıkmıştır (Altınöz, 2014: 116). 2008 krizi de, ABD ekonomisinin büyük cari açıklarla ilişkili olarak gerçekleşmiş, tüm dünyayı mali ve reel yönden etkisi altına almıştır.

2008 mali krizine cevaben, birçok ülke hükümeti geniş kapsamlı genişletici mali teşvik tedbirleri açıklamıştır. Bu mali paketlerin boyutları ve bileşimleri ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermiş ancak neredeyse tamamı GSYİH'nin büyük bir payını oluşturmuştur (Kumhof ve Laxton, 2013: 2062).

Gelişmekte olan ülkelerde oluşan büyük cari açıklar, döviz kuru ve mali krizlerin bir göstergesi olmuşlardır. Sanayileşmiş ülkelere yönelik Goldman Sachs firmasının da yapmış olduğu analizde; cari açıktaki bir değişimin ekonomik yavaşlamanın bir nedeni olmaktan çok bir belirtisi olacağı belirtilmiştir. Uzun dönemde, cari açığın GSYİH'ye göre daha hızlı büyümesi, net dış borcun GSYİH'ye oranla daha hızlı sürekli büyümesine neden olur (Congressional Research Service (CRS) Report, 2010: 7-11).

Bir ülkede cari açığın sürdürülebilir olup olmadığına ilişkin bazı oranlar ileri sürülmüştür. Literatürde, bazı araştırmacılara göre cari açığın GSMH'ye oranı yüzde 5 veya daha yüksekse cari açık sürdürülemez niteliktedir. Bazı araştırmacılarda ise bu oranın yaklaşık yüzde 6 olması cari açığın sürdürülemez olduğuna işaret etmektedir (Peker, 2009: 165). Dolayısıyla bu oran ne kadar düşükse, cari açık o oranda sürdürülebilir demektir. Düşük bir cari oranın yakalanması için, ekonomide yapısal reformların da bir arada yürütülmesi gerekir.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bazı Veriler

	2017	2018	2019	2020	2021
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH (%)	-5,6	-3,4	1,2	-5,2	-1,7
GSYİH Büyüme Hızı (%)	7,4	2,8	0,9	1,8	11,4
Bütçe Dengesi / GSYİH (%)	-1,5	-2,0	-2,9	-3,5	-2,8
Kamu Gelirleri / GSYİH (%)	20,3	20,4	20,3	20,4	19,3
Kamu Harcamaları / GSYİH (%)	21,8	22,3	23,1	23,9	22,1
AB Tanımlı Genel Devlet Borç Stoku / GSYİH (%)	28,3	30,4	32,5	39,8	42,0

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Programlar.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, Türkiye ekonomisinin 2017-2021 dönemine ait temel verileri incelendiğinde, cari işlemler dengesi ve bütçe dengesinin GSYİH’ye oranı göz önüne alındığında ülkenin temel problemleri arasında olduğu anlaşılmaktadır.

2.LİTERATÜR ÖZETİ

Cari açığın bazı değişkenlerle olan ilişkisi konusunda literatürde ulusal / uluslararası çalışmalar mevcuttur.

Kandil ve Greene (2002), yaptıkları çalışmasında ABD için 1960-2000 dönemini Eşbütünleşme yöntemi ve hata düzeltme modeli ile incelemiş, ekonomik büyümenin cari işlemler açığını artırdığı sonucuna varmıştır.

Kasman vd. (2005), Türkiye’nin 1984-2004 dönemi için reel döviz kuru, ekonomik büyüme ve cari dengeye ilişkin uzun dönemli verilerini, Sınır Testi kullanarak yapmış olduğu çalışmada, ekonomik büyüme ve reel kurlardaki artışın cari işlemler açığını artırdığı sonucuna varmışlardır.

Aristovnik (2007), 17 Ortadoğu ve Afrika ülkesini 1971-2005 dönemi için panel veri analizi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda, ekonomik büyümenin cari işlemler açığını azalttığını ortaya koymuştur.

Demirbaş vd. (2009), ADF, eşbütünleşme analizleri, VECM yöntemi ile Türkiye’nin 1984-2008 dönemini incelemiştir. Vardıklarını analiz sonuçlarında, petrol fiyatlarındaki artışın cari işlemler açığını artırdığını göstermişlerdir.

Peker (2009), 1992-2007 dönemini Türkiye için aylık veriler ile incelemiştir. Eşbütünleşme yöntemi kullanarak, cari açığın sürdürülebilirliği konusunda yapmış olduğu bu çalışma sonucuna göre; cari işlemler açığı düşük düzeyde sürdürülebilirdir.

Morsy (2009), 28 petrol ihracatçısı ülke için 1970-2006 dönemini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmasında cari işlemler açığı ile ekonomik büyüme arasında ilişki olmadığını ortaya koymuştur.

Yılmaz ve Akıncı (2011), Türkiye’nin 1980-2010 dönemini yıllık verilerle Eşbütünleşme yöntemi ile incelemiş, analizlerinde GSYİH ile cari işlemler dengesi olarak iki değişken kullanmıştır. Çalışmalarında ekonomik büyümenin cari işlemler açığını artırdığını ortaya koymuştur.

Demir (2013), Türkiye’nin 1987-2012 dönemi için VAR analizi kapsamında eşbütünleşme, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi yaparak, üretim artışının enerji talebini artırarak cari işlemler açığını artırdığını göstermiştir.

Çeştepe vd. (2019), çalışmalarında BRICS-T ülkeleri için çeyreklik veri seti kullanarak 2005:1 – 2017:4 döneminde panel nedensellik analizi ile test etmiştir. Test sonuçlarına göre; Çin haricindeki ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların cari açığı etkilediğini, ayrıca Hindistan haricindeki ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ile cari açık arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Çiğdem (2019), Türkiye için 1974-2018 dönemini Engle Granger, Johansen eşbütünleşme, VAR analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucuna göre; kısa dönemde ekonomik büyüme cari açığın nedeni olup, uzun dönemde ise ekonomik büyüme ve cari açık eşbütünleşiktir.

Petek ve Öznur (2021), Türkiye’nin 2000-2020 döneminde doğrudan yabancı yatırımlar ve cari açık arasındaki ilişkiyi açıklamak için Granger nedensellik analizi ve Johansen eşbütünleşme testiyle uzun dönem ilişkisini, vektör hata düzeltme modeliyle de kısa dönem ilişkisini

incelemiştir. Uzun dönem analiz sonuçlarına göre; cari açık doğrudan yabancı yatırımlar ile negatif ilişkilidir.

Değişik ülke grupları ve Türkiye için farklı dönemler ve farklı modellerle yapılan çalışma sonuçlarının farklılık arz ettiği gözlemlenmektedir.

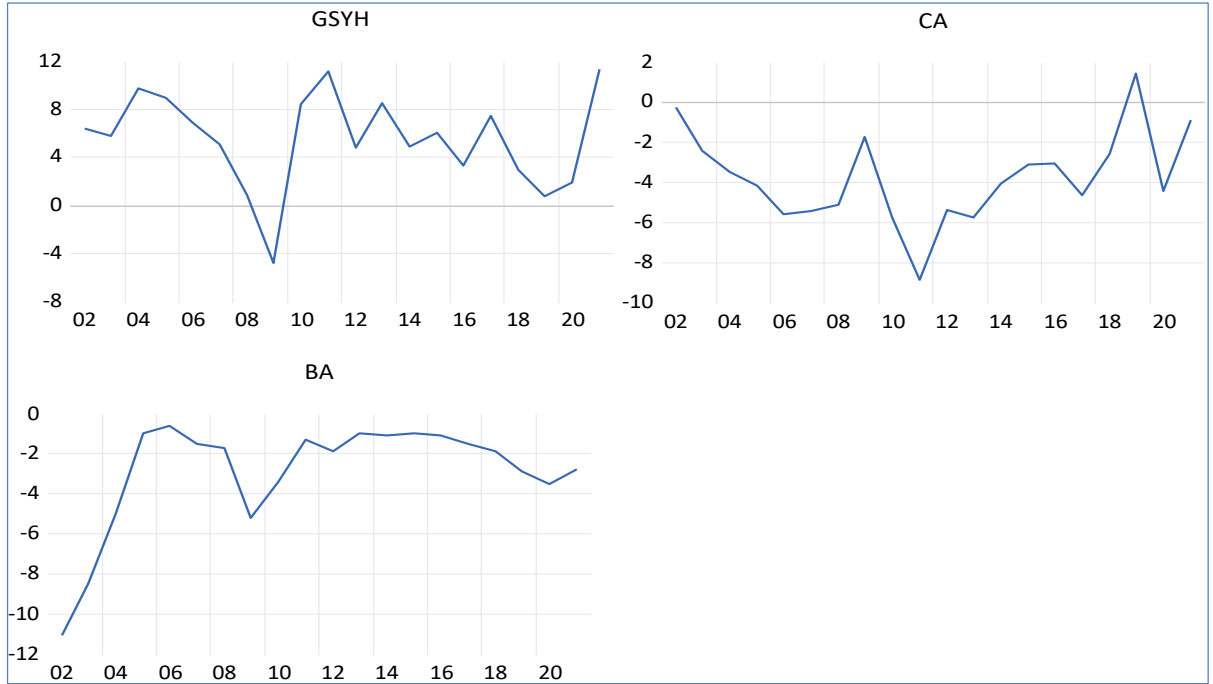
2. MODEL, VERİ SETİ VE BULGULAR

3.1. Model ve Veri Seti

Bu çalışmanın amacı, 2002-2021 zaman aralığında Türkiye'nin ekonomik büyüme, cari açık ve bütçe açığı arasındaki uzun vadeli ilişkilerinin eşbütünleşme metodolojisi ile incelenmesidir. Amaç doğrultusunda model kurulumu aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 CA_t + \beta_2 BA_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Model (1) içerisinde belirtilen notasyonlardan *GSYH*, ekonomik büyümeyi temsil eden Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı (yıllık, % büyüme); *CA*, cari işlemler dengesini (*GSYH*'nin %'si); *BA*, merkezi yönetim bütçe dengesini (*GSYH*'nin %'si); β_0 , sabit parametreyi; β_1 ve β_2 , parametre katsayılarını; ε , hata terimini; alt simge *t* ise 2002-2021 dönemini açıklamaktadır. Değişkenlere ait grafiksel görünüm Şekil 1 içerisinde aktarılmıştır. Grafiksel görünüm, incelenen dönem içerisinde *GSYH* verilerinin 2009 yılı hariç diğer yıllarda pozitif; cari işlemler dengesinin 2019 yılı hariç diğer tüm yıllarda negatif; bütçe dengesi verilerinin ise tüm yıllarda negatif değerler içerdiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte verilerin genellikle dalgalı bir yapı içerdiğini göstermektedir.

Şekil 1: Grafiksel Görünüm

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2 içerisinde özetlenmektedir. Bu doğrultuda değişkenlerin ortalama, en büyük, en küçük, standart sapma, toplam, skewness (çarpıklık), kurtosis (basıklık) ve normal dağılım (Jarque-Bera) değerleri görülmektedir. Literatürde çarpıklık değerinin 0, basıklık değerinin 3, normal dağılım değerinin ise 5'ten küçük olması genel kabul görmektedir (Teyyare, 2018: 130). Bu bağlamda çarpıklık değerleri, *GSYH* ve bütçe açığı değişkenlerinin sola çarpık dağılımını; basıklık değerleri ise bütçe açığı değişkeninin sivri bir

dağılımını göstermektedir. Bununla birlikte bütçe açığı değişkeni için %95 güven düzeyinde H_0 hipotezinin reddedilemediğini, dolayısıyla normal dağılım göstermediğini ifade etmektedir. Normal dağılım koşulunu sağlayamayan söz konusu değişken için normalizasyon işlemi¹ yapılarak, model içerisine dahil edilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	GSYH	CA	BA
Ortalama	5.923846	-4.096456	-1.800000
En büyük değer	11.35350	1.420643	-0.600000
En küçük değer	-4.823154	-8.870446	-11.10000
Standart sapma	3.959161	2.313488	2.728408
Toplam	110.7904	-75.22068	-58.00000
Skewness	-0.734174	0.223540	-1.837193
Kurtosis	3.513192	3.296071	5.657186
Jarque-Bera	2.016174 (0.364916)	0.239616 (0.887091)	17.13479 (0.000190)
Gözlem sayısı	20	20	20

Not: Parantez içerisindeki değerler, olasılık değerleridir.

Çalışmada kullanılan GSYH ve cari açık verileri, Dünya Bankası'nın dünya kalkınma göstergeleri; bütçe açığı verileri ise T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın resmi web sitelerinden derlenmiştir. Analiz işlemleri Eviews ekonometrik paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

3.2. Metodoloji

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olması durumunda Engle-Granger (1987), Johansen (1988), Johansen-Juselius (1990), Pesaran ve Shin (1999) gibi farklı eşbütünleşme analizleri yapılabilmektedir. Engle-Granger (1987) yaklaşımı, iki değişkenli bir modelde tek eşbütünleşme vektörü durumunda kullanılmaktadır. Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) eşbütünleşme yaklaşımında, modele dâhil edilen tüm değişkenler içsel olarak tanımlanmakta ve birden fazla eşbütünleşme vektörünün olduğu bir VAR modeli kurulmaktadır. Pesaran ve Shin (1999) yaklaşımında ise değişkenlerin farklı seviyelerde durağan olup olmadığına bakılmaksızın birden fazla eşbütünleşme vektörü bulunabilmektedir.

Model içerisinde yer alan değişken sayısının ikiden fazla olmasına ve serilerin aynı derecede birim kök içermelerine bağlı olarak değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini tespit etmek için Johansen-Juselius (1990) tarafından önerilen çok değişkenli eşbütünleşme analizi kullanılmaktadır. Bu bağlamda eşbütünleşik vektör sayısının tahmininde iki olabilirlik oranı

¹ Normalizasyon formülü: $x' = \frac{(x - \min(x))}{(\max(x) - \min(x))}$

(LR), iz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (İncekara vd., 2012: 399-400):

$$\gamma_{iz}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \gamma_i) \quad (2)$$

$$\gamma_{max}(r, r + 1) = -T \cdot \ln(1 - \gamma_{r+1}) \quad (3)$$

Denklemlerdeki γ_i , karakteristik köklerin değeri; T ise gözlem sayısını ifade etmektedir. Bununla birlikte Denklem (2)'deki γ_{iz} iz istatistiği için H_0 hipotezi: "En fazla r tane eşbütünleşme vektörü vardır", Denklem (3)'deki γ_{max} maksimum özdeğer istatistiği için H_0 hipotezi: "En fazla r+1 tane eşbütünleşme vektörü vardır" şeklinde kurulmaktadır. Aynı zamanda her iki testte de Vektör Otoregresyon (VAR) süreci için optimal gecikme uzunluğunun olduğu varsayılmaktadır.

Y_t, X_t ve W_t üç içsel değişken ele alındığında, bu değişkenler $Z_t = (Y_t, X_t, W_t)'$ şeklindeki matris notasyonu ile aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 505):

$$Z_t = A_1 Z_{t-1} + A_2 Z_{t-2} + \dots + A_p Z_{t-p} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklem (4) doğrultusunda Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) aşağıdaki şekilde kurulmaktadır:

$$\Delta Z_t = \delta_1 \Delta Z_{t-1} + \delta_2 \Delta Z_{t-2} + \dots + \delta_{p-1} \Delta Z_{t-p+1} + \theta Z_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Denklem (5) içerisindeki $i = 1, 2, 3, \dots, p-1$ için, $\delta_i = -(I - A_1 - A_2 - \dots - A_i)$ ve $\theta = -(I - A_1 - A_2 - \dots - A_i)$ şeklindedir. θ , değişkenlerin uzun dönem ilişkisine ait bilgiyi belirten parametredir. θ matrisinin parametreleri, $\theta = \partial \beta'$ şeklinde iki bileşenli olarak ifade edilmektedir. β' parametresi, uzun dönem katsayısını; ∂ ise uzun dönem parametresinin ayarlanma hızını açıklamaktadır.

3.3.Bulgular

Türkiye'de ekonomik büyüme, cari açık ve bütçe açığı arasındaki uzun vadeli ilişkileri araştırmadan önce değişkenler arasındaki önsel ilişki için korelasyon analizi yapılmış, bulgular Tablo 3 içerisine aktarılmıştır. Tablo değerlendirildiğinde, cari açık ve bütçe açığının GSYH ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda cari açık değişkeni GSYH ile negatif, bütçe açığı değişkeni ise GSYH ile pozitif bağlantı göstermektedir.

Tablo 3: Korelasyon Analizi Bulguları

	GSYH	CA	nBA
GSYH	1.000000		
t-istatistiği	-		
olasılık değeri	-		
CA	-0.810760	1.000000	
t-istatistiği	-6.037149	-	
olasılık değeri	0.0000	-	
nBA	0.798546	-0.895703	1.000000
t-istatistiği	5.782661	-8.780496	-
olasılık değeri	0.0000	0.0000	-

Not: *n notasyonu, normalizasyon işlemini açıklamaktadır.*

Eşbütünleşme metodolojisinde ilk aşama olan değişkenlerin durağanlığını kontrol etmek için literatürde yaygın olarak kullanılan Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF (Augmented Dickey Fuller) ve Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen PP (Phillips-Perron) birim kök testleri yapılmıştır. PP prosedürü, ADF birim kök testine alternatif olarak otokorelasyona dirençli artık varyansı hesaplanmak için uygulanmıştır. Tablo 3 içerisinde yer alan bulgular incelendiğinde, ekonomik büyüme, cari açık ve bütçe açığı değişkenlerinin I(0) ve I(1) seviyelerinde durağanlaştığı görülmektedir. Değişkenlerin aynı derecede birim kök içermemeleri, Johansen eşbütünleşme metodolojisi için gerekli olan ilk koşulun sağlandığını göstermektedir. Değişkenler aşırı farklandırma işlemine karşı I(0) düzey değerlerinde model içerisine dâhil edilmiştir.

Tablo 4: Birim Kök Testi Bulguları

Veri	ADF				PP			
	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)
	C	C & T	C	C & T	C	C & T	C	C & T
GSYH	-3.230	-3.0844	-4.4392	4.3020	-2.9796	-2.7180	-5.4838	-5.9521
	(0.0339)**	(0.1376)	(0.0031)*	(0.0165)**	(0.0550)***	(0.2408)	(0.0004)*	(0.0008)*
CA	-3.1997	-3.3850	-4.5598	-5.1443	-3.1997	-3.3532	-7.5480	-13.8380
	(0.0360)**	(0.0832)***	(0.0027)*	(0.0039)*	(0.0360)**	(0.0879)***	(0.0000)*	(0.0000)*
nBA	-4.1864	-3.2302	-2.9422	-4.6257	-4.1987	-3.3646	-2.8499	-2.9313
	(0.0048)**	(0.1082)	(0.0601)***	(0.0119)**	(0.0047)**	(0.0862)***	(0.0712)***	(0.1764)

Not: *, ** ve *** notasyonları sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerini; parantez içerisindeki değerler ise olasılık değerlerini göstermektedir.

Eşbütünleşme metodolojisine göre kurulan modelde ikiden fazla değişken varsa birden fazla eşbütünleştirici vektör olma olasılığı bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile modeldeki değişkenler arasında birden fazla denge ilişkisi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle çok değişkenli denklem tekniği geliştirilmiş ve değişkenler arasında birden fazla eşbütünleşme ilişkisi olabileceği ifade edilmektedir. Johansen eşbütünleşme yaklaşımının temelinde, modeldeki tüm değişkenlerin içsel olarak kabul edilmesi ve normalleştirme için değişken tercihine ihtiyaç olmaması yatmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 504-505). Bu bağlamda tahminlerin matris ve vektör yardımıyla yapılması gerektiği için öncelikle VAR modeli kurularak, uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 5, VAR modelinin dört gecikme uzunluğu için hesaplanan bulguları belirtmektedir. Bulgulara göre bilgi ölçütlerinden çoğunluğu (AIC, SC ve HQ) modelin uygun gecikme uzunluğunun Akaike bilgi kriterine göre 4 olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 5: Uygun Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	0.888677	8.395121	8.539981	8.402539

1	25.07627*	0.349685*	7.430431	8.009873	7.460104
2	10.62083	0.387328	7.375339	8.389362	7.427265
3	9.086813	0.415302	6.985870	8.434474	7.060051
4	6.590880	0.512389	5.913910*	7.797095*	6.010345*

Not: LR, sıralı değiştirilmiş test istatistiğini; FPE, son tahmin hatasını; AIC, SC ve HQ ise sırasıyla Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi ölçütlerini göstermektedir.

Kurulan VAR modelinde eşbütünlük ilişkisi sayısını açıklayan Tablo 6 incelendiğinde, bilgi ölçütlerinden Akaike uygun modelin sabit ve trend içeren kuadratik VAR(5) modeli olduğunu açıklamaktadır.

Tablo 6: VAR Modeli Eşbütünlük İlişkisi Sayısı

Eğilim	Hiçbiri	Hiçbiri	Doğrusal	Doğrusal	Kuadratik
Test türü	Sabitsiz trendsiz	Sabit trendsiz	Sabit - trendsiz	Sabit - trend	Sabit - trend
İz istatistiği	0	2	2	2	3
Özdeğer istatistiği	1	2	2	1	3
Log Likelihood					
0	-50.52442	-50.52442	-50.11990	-50.11990	-48.16403
1	-41.57423	-37.72519	-37.40712	-29.55766	-27.95863
2	-39.63810	-29.00417	-28.69078	-19.98276	-18.80243
3	-39.62676	-27.07882	-27.07882	-13.89000	-13.89000
Akaike bilgi ölçütü					
0	8.061696	8.061696	8.367047	8.367047	8.489886
1	7.714616	7.379434	7.577308	6.771489	6.818663
2	8.192717	7.176961	7.257739	6.468560	6.447344*
3	8.897266	7.773978	7.773978	6.575294	6.575294
Schwarz bilgi ölçütü					
0	8.943922	8.943922	9.396311	9.396311	9.666188
1	8.890917	8.604748	8.900646	8.143841*	8.289039
2	9.663094	8.745363	8.875153	8.183999	8.211796
3	10.66172	9.685468	9.685468	8.633821	8.633821

VAR(5) modelinin tahmin bulgularını özetleyen Tablo 7, H_0 hipotezinin 0.05 düzeyinde reddedildiğini ve iz istatistiği ile özdeğer istatistik değerlerinin 0.05 kritik düzeyde değişkenler arasında 3 tane eşbütünlük denklemini göstermektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda cari açık ve bütçe açığı değişkenlerinin, ekonomik büyüme üzerindeki olası etkileri belirlenmek istendiği için kurulan model öncelikle GSYH değişkeni üzerine normalize edilmiştir. Kısıtlanmamış uyum katsayılarının ilk vektör için ele alınması, GSYH değişkeninin katsayısının sıfırdan farklı olduğunu belirtmektedir. Kısıtlanmamış eşbütünlük katsayıları ise ilk vektör için GSYH ile cari açık arasında pozitif, GSYH ile bütçe açığı arasında ise negatif bir ilişkinin söz

konusu olabileceğine işaret etmektedir. Eşbütünleşme eşitliğine göre cari işlemler açığındaki %1'lik bir artış, GSYH'yi yaklaşık olarak %0.59 azaltmakta; bütçe açığındaki %1'lik bir artış ise GSYH'yi yaklaşık olarak %1.68 oranında artırmaktadır. Uzun vadeli normalize edilen katsayıların değerlendirilmesinin ardından durağan denge ilişkilerinden sapmanın dengeye uyarlanma hızını açıklayan katsayılar, GSYH değişkenine ait hata düzeltme modelinin kabul edilebilen istatistiksel sınırlar içerisindeki anlamlılığını ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısı, uzun dönemdeki dengeden sapmayı belirtmektedir. Bu kapsamda -1.45 olan hata düzeltme katsayısı, dengeye uyarlanma sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini, kurulan modelde denge ilişkisinden sapmaların bir dönemden daha kısa bir dönemde tekrar durağan bir sürece yaklaştığını belirtmektedir.

Tablo 7: VAR Modeli Tahmin Bulguları

Kısıtlanmamış eşbütünleşme sıralama testi (iz istatistiği)				
Hipotezler	Özdeğer istatistiği	İz istatistiği	0.05 Kritik değer	Olasılık**
$r = 0^*$	0.907181	68.54808	35.01090	0.0000
$r \leq 1^*$	0.659453	28.13728	18.39771	0.0016
$r \leq 2^*$	0.438943	9.824861	3.841466	0.0017
Kısıtlanmamış eşbütünleşme sıralama testi (maksimum özdeğer istatistiği)				
Hipotezler	Özdeğer istatistiği	Maksimum özdeğer istatistiği	0.05 Kritik değer	Olasılık**
$r = 0^*$	0.907181	40.41080	24.25202	0.0002
$r \leq 1^*$	0.659453	18.31242	17.14769	0.0338
$r \leq 2^*$	0.438943	9.824861	3.841466	0.0017
Kısıtlanmamış eşbütünleşme katsayıları				
GSYH	CA	nBA		
-1.907588	-1.124930	14.65675		
0.852746	0.946152	5.488523		
0.246135	-0.873011	-5.742409		
Kısıtlanmamış uyarlanma hızı katsayıları				
D(GSYH)				
-1.286939		-2.950449	-0.830011	
D(CA)				
0.087064		0.483124	1.078260	
D(nBA)				
-0.076934		-0.071887	-0.011158	
Eşbütünleşme eşitliği 1				
Normalize edilmiş eşbütünleşme katsayıları (standart hata parantez içerisindedir)				
GSYH	CA	nBA		
1.000000	0.589713	-1.683395		
	(0.06574)	(0.00193)		

Uyarlanma hızı katsayıları (standart hata parantez içerisindedir)				
D(GSYH)	-1.454950			
	(0.00680)			
D(CA)	-0.166083			
	(1.16883)			
D(nBA)	0.146758			
	(0.06300)			

Not: Olasılık değerleri, MacKinnon-Haug-Michelis (1999) değerleridir.

SONUÇ

Cari açık, kısa vadede sıcak para girişi vb. durumlarla azaltılsa da uzun vadede borçlanmanın artmasına neden olur. Dolayısıyla özellikle uzun dönemde ülkelerde çözüm bekleyen konuların başında gelen cari açık kavramı, önemini korumaktadır. Bu bağlamda cari açığın sürdürülebilirliği ülkelerin gelecek nesillere refah seviyesi daha yüksek bir ortam bırakması açısından da ayrıca bir önem arz etmektedir. Kısa vadeli sermaye giriş-çıkışı sermaye sıkıntısı yaşayan Türkiye açısından bir risk taşımaktadır.

Yabancı sermayenin ülkemize uzun süreli bir şekilde kazandırılması için siyasi ve ekonomik güven unsurunun oluşturulması, ihracat-ithalat dengesinin de gözetilmesi (ihracatı artırıcı ve ithalatı azaltıcı tedbirlerin alınması) gereklidir. Aşırı değerlenmiş bir TL'nin hem cari dengeye hem de ihracata verdiği muhtemel zarar göz önüne alındığında, TL'nin optimal değerini sağlayacak politikaların uygulanması lazımdır. Ayrıca katma değeri yüksek ürünler üretilip ihracat yapılmalı, bu noktada ihracat inovatif çalışmalarla desteklenmelidir. Dört mevsimin yaşandığı ülkemizde turizm gelirlerinin de artırılmasına yönelik politikaların uygulanması gerekmektedir.

Bu çalışmada, cari açık kavramı ve sürdürülebilirliği ile ilgili literatüre yer verilmekte, 2002-2021 zaman aralığında Türkiye'nin ekonomik büyüme, cari açık ve bütçe açığı arasındaki uzun vadeli ilişkileri eşbütünleşme metodolojisi ile incelenmektedir. Johansen eşbütünleşme analizi bulgularına göre cari işlemler açığındaki %1'lik bir artış, GSYH'yi yaklaşık olarak %0.59 azaltmakta; bütçe açığındaki %1'lik bir artış ise GSYH'yi yaklaşık olarak %1.68 oranında artırmaktadır. Hata düzeltme katsayısı ise dengeye uyarlanma sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini, ayrıca denge ilişkisinden sapmaların bir dönemden daha kısa bir dönemde tekrar durağan bir sürece yaklaştığını göstermektedir.

Cari açık problemini uzun dönemde ortadan kaldıran Türkiye'nin cari açığını sürdürebilir düzeye getirmesinin yanı sıra diğer makroekonomik verilerde de iyileşmeye bağlı olarak dünya ekonomisindeki yerini daha iyi yerlere getirebileceğini göz önüne almak gereklidir. Bu durumda ise, yatırım ortamının gelişmesine bağlı olarak ülkemizin iç ve dış makro değişkenlerinin olumlu etkilenmesi söz konusu olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

With the spread of capital accounts after the 1980s, the concept of current account deficit has become one of the main problems in countries. If a country's income from current transactions exceeds its expenses for current transactions, a current surplus (current account surplus) occurs, and if expenditures exceed revenues, a current deficit (current account deficit) occurs. Current account is in balance if expenses are equal to revenues for current transactions.

The concept of current deficit, also called current account deficit, is located under the subtitle of the table called balance of foreign payments or balance, and reveals the foreign economic relations of a country with other countries. These financial and economic relations of countries with the outside world in a certain period are monitored in a table called balance of international payments or balance of payments. In general, a surplus or deficit in the balance of payments indicates the improvement or deterioration in the international solvency of the relevant country and also indicates the economic reputation of the country in the international arena. Typically, the balance of payments consists of four main items: current account balance, capital movements balance, net errors and omissions, and reserve movements.

In brief, the current account deficit is the situation where the money spent by a country on the products it imports is more than the money it earns on the products it exports. Concordantly, the issue of sustainability of the current account deficit gains importance and it is suggested in the literature that the ratio of current account deficit / GNP should be 5% (according to some researchers, 6%). Accordingly, the lower the current account deficit / GNP ratio, the more sustainable the current account deficit and the easier it is to ensure macroeconomic stability in the relevant country. Even current account deficit is reduced in short-term by the hot money flow and so forth, it causes an increase in debt raised in long-term. Thereby, the concept of current account deficit, which is one of the issues that await solutions in countries especially in long-term, maintains its importance. In this regard, the sustainability of the current account deficit is also important in terms of leaving a higher level of welfare for the next generations. Short-term capital inflows and outflows carry a risk for Turkey, which is experiencing a capital shortage.

In the event of a current account deficit, a country has to take various measures. Among these measures; the creation of an element of political and economic trust in order to gain foreign capital to our country for a long time, policies to increase exports and decrease imports (devaluation, quotas, and taxes to be placed on imports, etc.), import substitution industrialization policies can be counted. It is inevitable that the future generations of a country that has been exposed to the current account deficit for a long time may face a decrease in the welfare level, and this also results in a decrease in the country's reputation in the international arena.

The production and export of high value added products can contribute to the reduction of the current account deficit. For this, investments in technology and the implementation of innovative studies are necessary. Additionally, incentives such as providing cheap inputs for production should be offered.

In this study, the literature on the concept of current account deficit and its sustainability is included, and the long-term relations between Turkey's economic growth, current account deficit and budget deficit in the 2002-2021 period are examined with the cointegration methodology. According to the Johansen cointegration analysis findings, 1% increase in the current account deficit reduces the GDP by approximately 0.59%; 1% increase in the budget deficit increases the GDP by approximately 1.68%. The error correction coefficient, on the other hand, shows that the process of adapting to the equilibrium occurs rapidly, and that the deviations from the equilibrium relationship converge again a stationary process in a shorter period than one period.

It is necessary to consider that Türkiye, which has eliminated the current account deficit problem in the long term, can bring its current account deficit to a sustainable level, as well as improve its place in the world economy depending on the improvement in other macroeconomic data. In this case, depending on the development of the investment environment, domestic and foreign macro variables of our country will be positively affected. Furthermore, the coordination of the Central Bank with other public institutions and organizations is important for ensuring

financial stability. In cases of financial instability, the exchange rate variable will be negatively affected, leading to deterioration in the current account balance.

Çıkar Çatışması Bildirimi/ Conflict of Interest Statement:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. / The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri/ Support Financing Information:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. / The authors have received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Etik Kurul Kararı/ Ethics Committee Decision: Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. / Ethics committee permission is not required for this study.

Yazar Katkı Oranı/ Author Contribution Rate: Çalışma tek yazarlıdır. / The study has a single author.

KAYNAKÇA

- Altınöz U. (2014). Cari açık sorununun temel nedenleri ve sürdürülebilirliği: Türkiye örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 115-132.
- Aristovnik A. (2007). Short- and medium-term determinants of current account balances in Middle East and North Africa countries. MPRA, No:1974.
- Ay, A., Karaçor Z., Mucuk M. & Erdoğan S. (2004). Bütçe açığı-cari işlemler açığı arasındaki ilişki: Türkiye örneği 1992-2003. *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 12, 75-82.
- Baharumshah, A. Z., Lau, E. & Fountas S. (2003). On the sustainability of current account deficits: Evidence from four ASEAN countries, *Journal of Asian Economics*, 14, 465-487.
- Banday, U.J. & Aneja, R. (2016). How budget deficit and current account deficit are interrelated in Indian economy, *Theoretical and Applied Economics*, Vol.XXIII, No.1 (606), 237-246.
- Congressional Research Service (CRS) Report. (2010). Is the U.S. Current account deficit sustainable?.
- Çeştepe, H., Abasız T. & Şık A. (2019). Cari açığın finansmanı ve doğrudan yabancı yatırımlar: BRICS-T ülkeleri için nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt.15, Sayı.3, 660-672.
- Çiğdem, G. (2019). Is economic growth a problem in terms of current account deficit? An empirical approach to vicious circle: Case of Turkey. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 215-227.
- Çukurçayır, S. (2016). Türkiye’de bütçe açıkları ve dış borç sorunu üzerine bir inceleme. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Yıl.2, Cilt.2, Sayı.2, 1-12.

- Demir M. (2013). Enerji ithalatı cari açık ilişkisi, Var analizi ile Türkiye üzerine bir inceleme, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (9), 2-27.
- Demirbaş M., Türkay H. & Türkoğlu M. (2009). Petrol fiyatlarındaki değişmelerin Türkiye'nin cari açığı üzerine etkisinin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (3), 289-299.
- Demircan, E.S. (2003). Vergilendirmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkisi. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı.21, 97-116.
- Dickey, D., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057-1072.
- Engle, R., & Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251-277.
- Holman, J. A. (2001). Is the large U.S. Current account deficit sustainable?, *Economic Review*, First Quarter, 5-23.
- İncekara, A., Demez, S., & Ustaoglu, M. (2012). Validity of fisher effect for Turkish economy: cointegration analysis. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 58, 396-405.
- İpek, E., Akar S. (2016). Bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişki: Türkiye için ampirik bir analiz. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.38, Sayı.2, 167-189.
- İzgi, Ç. & Kök, Y.E. (2023). Kapalı ve açık ekonomilerde iktisat politikalarının etkinliği. Güncel Uygulamalar ile İktisat Politikası, Burak Uğur (Ed.), Eğitim Yayınevi.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economics Dynamic and Control*, 12, 231-254.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration-with application to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistic*, 52, 169-210.
- Kandil M. & Greene J. (2002). The impact of cyclical factors on the U.S. balance of payments. IMF Working Paper, No:45.
- Karaş, E. (2023). Türkiye'de bütçe dengesi ve enflasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *The Journal of International Scientific Researches*, 8 (3), 550-565.
- Kasman A., Turgutlu E. & Konyalı G. (2005). Cari açık büyümenin mi aşırı değerli TL'nin mi sonucudur? *İktisat İşletme ve Finans*, 20 (233), 88-98.
- Kaya, M. (2016). Türkiye'de cari açık sorunu ve nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (10), 51-75.
- Kumhof, M. & Laxton, D. (2013). Fiscal deficits and current account deficits, *Journal of Economic Dynamics & Control* 37, 2062-2082.
- Morsy H. (2009). Current account determinants for oil-exporting countries. IMF Working Paper, No:28.
- Obstfeld M. & Rogoff, K. (1996). Foundations of international macroeconomics, The MIT Press.

- Özel, H.A. (2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri, Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.2, Sayı.1, 63-72.
- Peker, O. (2009). Türkiye’de cari açık sürdürülebilir mi? ekonometrik bir analiz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 164-174.
- Peker, O. & Hotunluoğlu H. (2009). Türkiye’de cari açığın nedenlerinin ekonometrik analizi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (3), 221-237.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. *econometrics and economic theory in the 20th century: The Ragnar Frisch centennial symposium*, chapter 11, Cambridge University Press.
- Petek A. & Öznur S. (2021). Doğrudan yabancı yatırımların cari açık üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *İzmir İktisat Dergisi*, 36 (4), 843-856.
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-346.
- Sekmen F. & Çalışır M. (2011). Is there a Trade-off between current account deficit and economic growth? The case of Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 62, 166-172.
- Sevüktekin, M., & Nargeleçekenler, M. (2010). Ekonometrik zaman serileri analizi EViews uygulamalı. Nobel Yayın Dağıtım (geliştirilmiş 3. baskı), Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Programlar.
- Teletar, O.M. & Terzi H. (2009). Türkiye’de ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi ilişkisi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23 (2), 119-134.
- Teyyare, E. (2018). Tasarruf-yatırım-kurumsal kalite ilişkisine yönelik bir analiz: Türkiye örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 119-139.
- Türkay H. (2013). Türkiye’de cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (2), 253-269.
- Yılmaz Ö. & Akıncı M. (2011). İktisadi büyüme ile cari işlemler bilançosu arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 363-377.